

Література

1. Цитую за: Біляїв В. Шукач гарного світу (Василь Гайдарівський) // „На неокраїнім крилі...”. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – С. 58-78. 2. Оліфіренко В. Уроки правди і добра. – Донецьк: Донбас, 2001. 3. Пустова Ф. Структура твору „Непрошений гість” Василя Гайворонського // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2008. – С. 84-91. 4. Гайдарівський В. Дещо про себе і свою творчість // А світ такий гарний... – Буенос-Айрес: Видавництво Юліяна Середяка, 1962. – С. 1-VI. 5. Гайдарівський В. А світ такий гарний... – Буенос-Айрес: Видавництво Юліяна Середяка, 1962. – 238 с. 6. Теория литературы: Учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: В 2 т. / Под ред. Н.Д. Тмарченко. – Т.2: Бройтман С.Н. Историческая поэтика. – М.: Издательский дом «Академия», 2004. – 368 с.

Вера ПРОСАЛОВА
ВАСИЛИЙ ГАЙВОРОНСКИЙ:
ЖИЗНЕННЫЕ И ТВОРЧЕСКИЕ ПЕРИПЕТИИ

В статье прослеживается взаимосвязь судьбы и творчества В.Гайворонского, определяется, как особенности жизненного пути писателя-эмигранта отразились в его художественных произведениях. Подчеркивается неоднократное обращение автора к событиям собственной жизни.

Ключевые слова: судьба, творчество, эмоциональная тональность, пафос произведения, биографический автор, автор-творец.

Vira PROSALOVA
VASYL GAIVORONSKIY: LIFE AND CREATIVE TROUBLES

Correlation between V.Gaivoronskiy's fate and writings is traced in the article. It's determined how life stages of the writer-emigrant have had an influence upon his works of art. Repeated writer's address to the events of his own life is also emphasized.

Key-words: fate, writings, emotional tonality, pathos of the composition, biographic author, author-creator.

Валентина КОВАЛЕНКО

**«...ЖАЙВОРОНОК В БЛАКИТІ ДЕСЬ СОНЦЕ ВІТАВ;
Й ТАК СПІВЦЕМ МЕНІ СТАТИ ХОТІЛОСЬ!»**
(психо-біографічні основи літературної творчості Івана Виргана)

Автор статті вперше робить спробу дослідження психології творчості відомого українського письменника Івана Виргана.

Ключові слова: психологія творчості, уява, фантазія, натхнення, творча лабораторія.

...Виколисана зеленою долиною та обплетена плотом безлітня матвіївська тиша. До біленого сонцем причілку хати терпкою прохолодою тулиться горіх, а позаду своїм затінком її обхилують вишні. При порозі – старезна верба крислата і кіл-горщовик, як оленячий ріг. Перед вікнами – барвисто вишита мережка квітів. І

тільки за схиленим плотом зарослий різнотрав'ям рів подзвонює тоненьким струмочком та ще з великого розкішного саду соловейкове тьохкання тишу полоскочує... В бортях бджоли магічним гомоном світ околишній утихомирюють.

На шовковім плесі ставу гнучкі достиглі тіла викохують золоті лілії. Навіть вітряк зацікавив від отого уламку цвіченого раю – ні духу не зведе, аби не сполохати осокового пуху, що на світ отой опускається ватно. Ідилія – та й годі! І від неї сповнюються юні груди Івана Костиного (це так хлопця по дідові звать), і вже тісно йому в господі своїй на Глибокій вулиці. Хочеться вихлюпнутися на он ті кліщинські левади із ситими росяними отавами, зі студеними джерелівками, із невмовкаючими скрипочками дружних коників, із високим жайворонком... Віршується десятирічному Іванкові:

*О, скільки в юній голові моїй -
Між дум надійних - загадкових мрій!...
Чи можна їх усі мені вживати
Для первісних поезійок своїх?...*

*Е, ні, здається спершу треба їх,
Як борошно для хліба просівати...*

Хлопцеві не чути, як недалеко пофуркує вже запряжений у поле їхній вороний, як його озиває батько Оникій, а вже отямлюється на батьковий жартівливо докірливий тон у бік Іванового товариша Панаса Чуба, що завітав у гості:

– А ти, Панасе, теж не відгукуєшся батькові, коли він кличе тебе їхати до степу?

Іванко ніяковіє, а тоді намагається виправдатись:

– Та я ж, тату, недочув, бо дуже уважно працював у цей час над віршем.

На це батько весело відказав:

– Та нічого, Іванку, не турбуйсь, може, і з нас колись вийдуть люди.

Оникієві, певно, гірко з тої синові мрійливості: хлібороба з Івана хоче бачити, а не вченого. Але ж... суджене, як скажене: і конем не об'їдеш... Цабе, вороний!!

Іванко на ходу вискакує на віз і, досадно зітхнувши, поглядає на укохану серцем леваду...

Ой та левада! Наснитися вона йому ще та наміється, та напривиджується, бо ж буде отим і витоковим, і рятівним образом у його складній життєтворчій долі. Це її краса зродить у юному Іванові Вергунові тонкого естета, морально чисту людину, глибокого патріота і, звичайно ж, талановитого співця, яким йому так «...стати хотілось!» і про що він ствердно заявив ув одній із ранніх поезій «Я блукав колись сам...» (1926).

Про поетичний заживок відомого українського письменника Івана Виргана і хочеться повести мову.

Отож, народився Іван Оникійович Вирган (справжнє прізвище Вергун) 1 червня 1908 року в надсулянському селі Матвіївці Глобинського району Полтавської області, яке в 1960 році було затоплене так званим Кременчуцьким морем, а його жителі переселені до сусіднього села Кліщинців – батьківщини славнозвісного Михайла Старицького. Тепер це територія Черкаської області Чорнобаївського району. Хоча із яким замилюванням, з якою надією Вирган писав про те море, і про будівництво нової Каховки, і про відбудову Дніпрогесу!

Краса матвіївської природи була особливою, оскільки це село, на відміну від інших, розташовувалося в долині. Там ніколи не було засухи, тамтешні землі родили

добрі врожаї, і люди жили гарно. Відома поема-мрія І. Виргана «Матвіївка над Сулою» – це своєрідна модель ідеального буття українського сільського світу, що назавжди зафіксувалася у враженнях письменника ще з дитинства і стала його вершинною метою, досягнення якої, як він щиро вірив, можливе було завдяки звитяжній праці радянської людини, відданій комуністичній ідеї на благо всієї України. Одержимий тією ідеєю, поет переживе немало днів творчого щастя, але ж іще більше – болючих розчарувань, душевних криз.

Іванові батьки були заможними селянами-середняками, хоча обоє походили з бідних родин. А взагалі ж рід свій вели Вергуни від запорозьких козаків. Батько, Оникій Костьович, народився в 1970 році. За участь у першій світовій війні нагороджений золотим Георгіївським хрестом. Був справжнім господарем-хліборобом: мав до 20 десятин землі, великий сад, пасіку, вітряка, тому вважався заможним, за що 1929 року розкуркулений і засланий на Соловки. Після дворічного відбуття покарання жив спочатку на Донбасі, а згодом повернувся до рідного села і працював у колгоспі «Третій вирішальний» конюхом. Помер 1947 року.

Мати, Катерина Миколаївна, народилася в 1883 році. Вона – одна з 8-ми дітей, що залишилися сиротами після смерті рідної матері. Як і батько Івана, була людиною віруючою, але, на відміну від його жорсткуватого характеру, мала щедрю, лагідну, сором'язливу вдачу, відзначалася уважною добротою, шляхетною делікатністю, що успадкував від неї й улюблений син – майбутній митець слова. Уживила мати в Іванову душу і любов до рідного слова та пісні. Будучи навченою грамоти від свого батька, Катерина Миколаївна ходила на поминки читати псалтиря, а згодом, після повернення з Донбасу, в колгоспі працювала прибиральницею.

Вергуни-старші прожили в доброму сімейному поладунку; прикладом для їхніх дітей була чесна праця на землі і добропорядне ставлення до людей. А дітей було у них шестеро: четверо хлопців – Петро, Іван, Михайло, Василь та двоє дівчат – Настя й Ганна. Петро з дружиною та двома дітками і Настя померли від голоду в 1933 році. Дорогій серцю сестрі Іван Вирган присвятить не одну чудову поезію.

І хоча батькові не хотілося віддавати до школи Івана, все ж таки хлопець пішов до першого класу Матвіївської школи у передреволюційному 1916-му. Рік навчався у Велико-Бурімській, а після закінчення четвертого класу вступив до дворічної школи, що відкрилася на той час у с. Кліщинцях. У 1923 році Іван навчається у шостому класі Вереміївської семирічки. У навчанні хлопець старанний, особливо ж захоплюється гуманітарними предметами. В цей час не лишаються поза увагою «хороші зачатки віршування» юного Вергуна: їх схвально підтримує директор цієї школи, вчитель української мови та літератури Григорій Якович Панченко. Хоча запис тексту зворушливої поетичної проби «О, скільки в юній голові моїй...», датованої 1918 роком, яка збереглася у записнику Виргана 1944 року, свідчить, що писати він почав-таки ще у Матвіївській школі. І вражало у тому дитячому віршеві серйозне, зовсім недитяче ставлення до літературної праці, яке у письменника буде незникимим усе його творче життя. Але про це – згодом.

У сьомому класі Іванко написав свою першу п'єсу на тему революції, яка після постановки учнями в матвіївському клубі мала неабиякий успіх. Обдарований підліток активно редагує стінну газету, разом із деякими товаришами відвідує гурток читачів (він мав нібито якесь націоналістичне спрямування, оскільки всі його члени були згодом заарештовані, а пізніше – випущені на волю; їхній учитель Іван Ілліч Шарий за участь у СВУ розстріляний 1929 року).

У 1925 році Іванко закінчує школу і вже влітку з товаришем Іваном Дмитренком іде пішки в Черкаси, аби вступити до будівельного технікуму. Однак, почувши, що там треба вміти добре малювати, хлопці злякалися і повернулися додому. Цього ж року, нікуди не вступивши, вони удвох, аби не забути того, чого навчилися, вдруге закінчили сьомий клас Вереміївської школи.

Далі було навчання в Кременчуцькому педагогічному технікумі. Оникій Костьович, не вдоволений синовим вибором учитися, не допомагає йому ані грошми, ані харчами. Нишком від батька Івана підтримувала мати Катерина Миколаївна і дядько Яценко, місцевий агроном.

А в технікумі жилося важко, доводилося часто голодувати. Роботу знайти в місті було майже неможливо, стипендії не платили, бо домашнє господарство Вергунів уважалося, як уже згадувалося, заможним. До всього ж як куркульського сина хлопця мали виключити з педтехнікуму. Тоді Іванові порадили відокремитися судом від батьківського господарства, що він і зробив. Згодом юнакові таки дозволили закінчити заклад. У цьому також неабияку роль відіграли і його добра успішність, і виявлений на той час літературний хист (хлопець був членом редколегії стінгазети).

Після закінчення педтехнікуму в 1929 році Іван Вергун учителює (1930 – 1931 рр.) у с. Леніно Кременчуцького району Кіровоградської області, потім у Кременчуці та фабрично-заводській семирічці м. Крюкова Полтавської області. У цей час продовжує свою улюблену поетичну справу; вірші надсилає до журналу «Молодняк», а згодом входить до кременчуцької філії літературного гурту з однойменною назвою. „В убогому пальтечку, старих черевиках, але в модній на той час "кубанці"-шапці досить непоказно виглядав новий учитель нашого села Іван Оникійович", – згадує друг юності, колега Виргана В. Кривоший і розповідає одну за другою дивні історії, пов'язані із літературним захопленням молодого початківця, що трапилися в с. Леніно: „...сталась подія, про яку довго гомоніли в селі. Одного осіннього дня де не взялась тачанка Олександрійського „гепеу". Гепеушники з наганами вивели із школи вчителя Вергуна, посадили на тачанку і кудись повезли. Один з конвоїрів сів поруч із Вергуном, другий – навпроти, а між ними – маленький, блідий, розгублений юнак.

По селу стали ширитись чутки. Люди не знали, що й думати, що злочинного міг удіяти оцей молодий учитель, майже дитина? Одні казали, що він, мабуть, учинив „крушення поїзда" (місяць тому така подія сталась на найближчій до нас станції „Щаслива", а голова сільради з авторитетним виглядом заявив, що Вергун – троцькіст (1925-27 роки були роками розгрому троцькістів) і що вчитель, нібито навіть особисто був знайомий із Троцьким.

Та ось за тиждень чи два одного дощового, вітряного дня із станції Щасливої придибав до села Леніно нещасний, мокрий, голодний "диверсант" і "троцькіст" Іван Оникійович. Штани в нього були геть задрипані, черевики розлізлись, бо довелося місити грязюку 18 км.

... Балачки про цю подію невдовзі вухли. А як я ближче познайомився з Іваном, то він якось і розповів мені всю пригоду. Ще в педтехнікумі він був членом редколегії стінгазети, де частенько з'являлися вірші його та його товаришів. А що тоді були дуже поширені доноси, то хтось і вклав у вуха відповідним органам, що ці вірші націоналістичні. Саме тоді проходив процес СВУ, отож всю редколегію технікуму (колишніх студентів, що вже працювали вчителями) притьмом розшукали й привезли

до Кременчука. На щастя, в бібліотекарки технікуму збереглись примірники стінгазети, їх перевірили і обвинувачення відпало.

Ще не затих відгомін цієї події, як по селу поповзли нові підозрілі чутки про особу Вергуна. Започаткував їх не хто інший, як наш листоноша, нашіптуючи селянам, що вчитель одержує якісь загадкові пакунки в здорових конвертах з п'ятьма сургучевими печатками. Ішли ті конверти із тодішньої столиці України - Харкова. У селі зроду ніхто не тільки не одержував, а й не бачив таких конвертів, тож усі подумали, що це неспроста. Не к добру звалився, мов сніг на голову, в їхнє село, цей учитель. Я був тоді секретарем комсомольського осередку. Дізнавшись від матері про ці чутки, я поклав одверто поговорити з Іваном Оникійовичем, як з комсомольцем, членом бюро й агітпропом нашого осередку.

– Іване Оникійовичу, - запитав я, - що це за пакети тобі приходять, та ще з сургучевими печатками?

– Та то я пишу...

– Що ти пишеш?

– Та вірші пишу...

– Адо чого ж тут ті конверти?

– А я ж вірші посилаю, то в газети, то до журналу "Молодняк", а мені тоді або ж повертають мої рукописи в цих конвертах, або надсилають часописи з надрукованими моїми віршами.

Як усе було просто! Ми обоє насміялись із вигадок, породжених сільською темнотою. А тоді я спитав:

– А ти б не прочитав мені якогось вірша з тих, що вже були надруковані?

– А чому ж? Як слухатимеш, то й прочитаю.

І Вергун знайшов серед купи паперу газету "Геть неписьменність" та й прочитав свого вірша „А вона не вмiє написати". Щиро, тепло і просто розповідалось там про матір, син якої пише листи з Червоної Армії, а вона не вмiє відповісти, бо неписьменна. Глибокий ліризм вірша вразив мене і я вже тоді збагнув, що переді мною справжній письменник..." [18, 117 - 124].

Після однорічної служби в zenітній артилерії (1931-1932 рр.) майбутній письменник вступає на філологічний факультет Харківського державного університету. Однак, 1934 року Харків перестає бути столицею України; філологічний факультет переводять до Києва і молодий Вергун вирішує залишити навчання та осісти в Харкові, щоб повністю віддатися літературній праці, адже для цього в нього з'явилися сприятливі для творчості умови: саме цього року виходить його перша збірка поезій «Озброєна лірика» (вже під літературним псевдонімом «Вирган»); у Харківському будинку «Слово» молодому перспективному письменникові виділяють кімнату, до всього ж, він одружується зі своєю обраницею долі – Катериною Іванівною Жуковою.

Окрилений успіхом першої збірки, молодий Вирган продовжує активно творити. Одна за другою виходять його книжки «Сад дружби», «Щастя-доля», поема «Джигіти». 1936 року Іван Вирган стає членом Спілки письменників України. І тільки 1940 року закінчує повний курс вечірнього відділення харківського філфаку, але іспитів не складає через несподіваний арешт. Про цей факт згадує з розповідей Івана Виргана письменниця Інна Христенко: „...Восени 1940 року, після приєднання Північної Буковини до України, відряджено до Чернівців групу українських письменників, серед них — Івана Виргана, «з метою ознайомитися з життям

місцевих літераторів, активізувати їх і підтримати». Така, за висловом Виргана, була особиста вказівка О. Корнійчука.

Друзів з Великої України на буковинській землі приймали сердечно. Офіційні й неофіційні зустрічі, прийоми, банкети... Дні летіли за днями, і в один з них Вирганові надійшов лист із Харкова від дружини. Катерина Йванівна скаржилась, що їй з малими дітьми нічим жити, нічого їсти, і докоряла Івану Оникійовичу за те, що покинув сім'ю і подався в ті Чернівці. Лист зачепив Виргана за живе, і він, не стримавшись, сказав у колі письменників, як він сам згадує, такі слова: «Будь проклят Сталін, що він нас довів до такого життя! Ми голі й голодні, і якщо німці нападуть, то нас переможуть». Присутній там Дмитро Косарик, почувши це, жахнувся й попередив Виргана, що мусить передати його слова в обком, але Вирган не звернув на те уваги. А Косарик справді наступного ж ранку подався до Чернівецького обкому партії з заявою, де вказав, що Вирган говорив таке і таке. Це було перед самими Жовтневими святами, і в обкомі сказали: «Не будем портить празник, потом разберемся».

— Отут би мені й ушитися з Чернівців, — перебив сам себе Вирган, — а я, як дурень, сидів там, аж поки не викликали мене в обком.

...Розказав усе, як було. Що я селянин, з Полтавщини, сказав і те, що мого батька розкуркулено, додавши при цьому, що розкуркулено несправедливо, бо він ніколи не користувався найманою працею, а, маючи велику родину, обробляв сам із сім'єю свої 20 десятин. Та це моє пояснення, звісно, не мало ніякого значення. Для обкому було досить одного слова: «розкуркулений». Тож задали ще декілька питань і наказали: «Идите».

Я вийшов з тієї кімнати і тільки спустився сходами у вестибюль, як до мене підійшов якийсь чоловік.

— Вы товарищ Вирган?

— Я.

— Садитесь с нами в машину.

Мене посадили в машину та й повезли прямісінько в тюрму. А там почалися допити.

— Вы признаете, что приехали в Черновцы с целью организовать здесь преступную банду?

— Нет, не признаю.

— Признаете, что хотели вызвать здесь восстание против Советской власти?

— Нет, не признаю.

Вибили мені зуби, але я так і не підписав цього на себе. Через деякий час викликали мене на «трійку». Я думав, що й Косарик з'явиться як свідок, ще хотів сказати йому: ах ти, падлюка! Але його чомусь не було... Засудили мене за статтею 54(10) на десять років та й відправили на Воркуту. Там я скоро перетворився на «доходягу», бо нас майже не годували, особливо як почалась війна. Мабуть, незабаром простяг би й ноги, коли тут мені несподівано пощастило: прибула в наш табір (з іншого табору) якась комісія, і в ній виявився мій однокашник ще по Кременчуцькому педтехнікуму. Його ще раніше теж було репресовано, і він став у таборі начальством - економістом.

...Одне слово, він домігся, щоб мене перевели в його табір, а там влаштував нічним сторожем. Вночі я там ходив сюди-туди, щось стеріг, а вдень спав. Отак він мене врятував від неминучої смерті. Правда, було там нелегко: дуже допікали

«блатні». У мене в чемодані лежав костюм модний, у Чернівцях куплений, так вони зразу забрали. Фактично ці урки були першими помічниками охорони. Знущались над нами, ще й казали:

— Вы — враги советской власти, а мы просто блатные.

Минав час, посилок нам не дозволяли, і я б таки врешті там і загинув, коли б удруге мені не пощастило. Була у таборі лікарка, таки ж українка, і теж репресована. Якось я до неї зайшов, ми поговорили. Почувши, що я поет, вона попрохала, щоб я почитав свої вірші.

— Ой, ви такий поет, вас треба врятувати. Але як це зробити? — забідкалась вона.

А я вже перетворився буквально на скелет, точнісінько, як і інші в'язні. В той час прибула з армії комісія, щоб відібрати таких, що можуть ще воювати. Посідали члени комісії за стіл, нас, голих, поставили перед ними шеренгою. Видно, були ми дуже страшні, бо так нікого з нас комісія й не відбрала. Так от лікарка й каже: — Я вас таки врятую! Я вас «актірую»!

І справді, оформила потрібні документи, склала акт, і невдовзі мене звільнили. Випустили нас, десять чоловік «актіруваних», із табору, дали по хлібині та ще оселедців на дорогу, і пішли ми пішки на станцію. Як прийшли, то ті дев'ятеро відразу накинулись на свій хліб та на оселедці і все поїли. Дуже вже голодні були. Я теж був голодний, але все-таки зміркував своїм розумом, що коли дуже голодна людина зразу багато з'їсть, то вмере. Я ж таки хотів ще пожити. Отож я надломив трохи шкуринки і смоктав її, а решту не чіпав. А ті дев'ять моїх товаришів тут же на станції й померли.

Отак я вдруге врятувався від видимої смерті завдяки тій лікарці. ...Приїхав я поїздом аж до самої Охтирки. Дорогою все думав про те, як же мене зустрінуть дружина й діти. Отоді-то я й написав свій вірш «Поворітьма»...

...Своє повернення поет передбачив і передав із граничною художньою точністю.

...Вирган був страшний: сама шкіра та кістки. Треба було до військкомату з'явитись, так його на підводі туди привезли. Там йому дали відстрочку на місяць. Ми написали в Полтаву братові Михайлу — він жив у ті часи добре — і той забрав Виргана на місяць до себе.

У брата Михайла Виргана поселили в окремій кімнатці, а на столі завжди стояло молоко, масло, хліб. Вирган устане, походить-походить, підійде до столу, щось із'їсть і знову ляже. Через місяць Михайло привіз його такого, що ми насилу впізнали: рознесло його, як бочку. Знов подались до Охтирки у військкомат, а там побачили, що повнота ця нездорова: ткнеш пальцем у тіло, а слід так і зостається. Так що дали йому відстрочку іще на місяць, і знов Михайло повіз його до себе. То тоді вже він повернувся здоровий. Перше ходив з паличкою, а це вже й покинув. Пам'ятаю, у нас коло хати снопи стояли. Виходжу я, а хтось ті снопи молотить..." [21].

Після відбуття покарання уже в жовтні 1944 року письменник іде на фронт (місцевий Охтирський воєнкомат зважив на крайнє виснаження Виргана і дозволив йому 2 місяці перепочити), де він перебуває до 1945 року в 53 запасному стрілковому полку старшим писарем. Зі зброєю в руках пише мужню, вражаючу, сповнену любові до рідної землі і ненависті до її ворога поезію («Над Россю», «Жахна бувальщина», «Ще дим од вибухів...», «Темно і тихо в землянці...» та ін.), що згодом увійде до повоєнної збірки «Поворот сонця на літо». Разом із

радянськими визволителями письменник дійшов до Польщі, Німеччини. Після демобілізації у лютому 1946 року Виргана нагороджено медаллю «За победу над Германией». Влітку цього ж року він забирає сім'ю із Охтирщини (батьківщини дружини) і повертається до Харкова.

1947 року виходить згадана збірка. Її символічна назва привертає увагу славнозвісних на той час критиканів Л. Жаданова і В. Мілявського, отож невдовзі з'являється в газеті «Красное знамя» розгромна стаття під назвою «Вредная книга», де Іванові Вирганові закидають виявлені в його поезії «рецидивы украинского буржуазного национализма». Це був своєрідний донос на письменника, після чого його життя ускладнюється. Виргана майже не друкують; холод, безгрошів'я, відсутність перспективи доймають вразливу душу митця і він робить запис у записнику 1 жовтня 1947 року: «...Є бажання вмерти, але ще більше бажання написати справжні життєві поезії. Це не бажання, це веління долі. Це давління соку землі. Про щастя я давно не мрію, воно не таке щастя, щоб бути метою життя. Відобразити все, висловитись – оце й є щастя. Воно у всьому. І знов: що гірше, то ліпше».

Письменник знаходить у собі мужність протистояти несприятливому для його творчості світові, оптимізм вірити у краще майбутнє свого народу, своєї України. Вирган щиро зізнавався: «Заирати в майбутнє можна і треба, хоча це дуже важко. В моїй уяві воно завжди проступає в якихось певних образах, які хоч і трансформуються, а все ж несуть на собі прикмети того, що я знаю, що я бачив". Поема «Матвіївка над Сулою» (1949), «Квітучі береги» (1950), «Країна щастя» (1950) «озвучують» спраглу романтичну душу Виргана, що

*...в найглухішій закутку Посулля
Відчув свій час. Я уявки побачив,
Як робиться сьогоднішнє вчорашнім.
А завтрашнє сьогоднішнім...*

(«Матвіївка над Сулою»). У цих збірках поетову думку і поетовий зір привертає глибинний образ людського щастя; роздуми про нього – чи не найпоширеніший матеріал поезії Івана Виргана. І саму поезію поет тлумачив як пісню, що завше несла світло людської віри в щасливий час.

Івана Оникійовича, офіційне ставлення до якого було досить-таки обережним, посутньо підтримує у складній для нього ситуації Микола Бажан. Ось як про це згадує дочка письменника, відома художниця Наталя Вергун: «Підкреслено привселюдно (на очах у письменників – мешканців будинку «Слово») він заходить до Виргана у гості (це була 33 квартира), бере нас, малих його доньок, за руки й везе до парку ім. Горького, катає на дитячій залізниці, пригощає всілякими ласощами... Все це, безумовно, зробило враження на відповідні кола, ставлення до нього покращується...».

З розвінчанням культу особи Сталіна на 20 з'їзді компартії 1956 року починається процес реабілітації репресованих. До Чернівецького обласного суду із заявою реабілітувати звертається і Вирган, проте отримує відмову такого змісту: «...Проверкой дела установлено, что Вы были осуждены правильно, в связи с чем ваша жалоба оставлена без удовлетворения». Ще 5 років (до 1961) душевних терзань за незаслужені звинувачення доведеться переживати письменникові, аж поки його не реабілітують Верховним Судом Української РСР.

Справжнім моральним порятунком, рушієм до активної творчості стає для Івана Виргана відкритий «Лист...» Максима Рильського (надрукований 1959 року в

журналі «Прапор»), де відомий письменник висловлює свою «свіжу», «несподівану радість» із приводу виходу збірки «В розповні літа», тішиться багатством народної мови Виргана та його справжнім талантом художника зору. Отож, Іван Онікійович – у розповні творчих сил: готує до видання збірки «Над Сулою шумлять явори» та «Питиме зілля», активно працює над російсько-українським фразеологічним словником. Цій праці разом із Марією Пилинською він віддає 12 років свого життя. Дружина Виргана Катерина Іванівна часто потерпала від того, що чоловік мало приділяє уваги справжній творчості. Однак, словник для нього був одночасно і творчістю, і порятунком. Взагалі ж, рідна мова для Виргана – то основний духовний заживок, що дарував письменникові як високу любов, так і неперебутній біль за її існування. Словесні покручі, суржик, канцеляризми, якими намагалися «засмітити» його мову, викликали в ньому глибоку образу й гнів. Тому Виргана не можна було уявити без боротьби за її повнокровне життя, чистоту і розвиток в Україні, зокрема в зросійщеному Харкові. Отож, усю свою енергію і всі зусилля докладає поет, аби у березні 1964 року до 150-річного ювілею Кобзаря в Харкові відбулася обласна нарада з питань культури мови української преси та художньої літератури. Тоді авторитет тої наради підкреслювався участю в ній відомих глибоких знавців української мови Бориса Антоненка-Давидовича та Степана Ковганюка.

З настанням так званої «хрущовської відлиги» митець уважно спостерігає за присутніми змінами в суспільно-культурному житті України; щиро радіє з'яві цілої плеяди талановитих поетів, як-от: Івана Драча, Ліни Костенко, Миколи Вінграновського, Василя Симоненка та ін.

Разом із тим гірко усвідомлює розбіжність своїх ідей із реальністю життя. *„О, як же ви мене обдурили! Я в усе повірив. Романтично був відданий будівництву соціалізму. Бо в усе вірив. Комсомол - краса, сила. А потім - ви переродилися, стали або міщанами, або багатіями. Як я ждав того (що ми, засукавши рукава, робили) щастя людського, обіцяного раю земного! І вони (Сталін та інші) все сплюндрували. Написати поезію – звернення до М. Скрипника. Устань, подивися, що робиться у твоєму Харкові. Таку ж поезію до Хвильового...”*, - занотовує Вирган до записної книжки в 1966 році. У цей час він, очевидно, глибоко переглядає свій творчий доробок, бо ж у спогадах письменниці І. Христенко натрапляємо на таке його висновкування: «Ось вийду на пенсію, візьму гльодову паличку та й подамся мандрувати по Україні. Отоді вже я писатиму справжні вірші! А все те, що я досі написав, - не те!»

Душевна криза письменника поглиблюється наступного 1967 року зі смертю дружини Катерини, його головної життєтворчої опори. Він, безпорадний у побуті (хоча й обивательського у ньому не було ні крихти), залишається наодинці із хворою старшою донькою Лесею.

Суспільно-політична відлига триває недовго: знову наступають заморозки - «говорити правду не можна, мовчати – теж, лишається одне – працювати над словником». Отож, словник стає його порятунком. Вирган мріє віддатися творчості, залікувати нею роз'ятрене серце – написати і видати книжку оповідань під символічною назвою «Осінні багаття», книжку про перебудову, настання якої він так само передчував, як і початок Великої Вітчизняної війни («Перед війною» (1939). Проте зусилля письменника марні. Ще 1969 року виходить із друку його остання прижиттєва збірка «Серце». Не покращується стан і після повернення із Ленінграду дочки Наталі, де та закінчила художній інститут і пробувала влаштувати власне

життя. Письменника змагає тяжка хвороба. 1972 року стається інсульт, що співпадає із новою хвилею репресій в Україні.

Втрата пам'яті, можливості читати і писати дедалі загострювали депресію письменника, посилювали бажання вмерти, що так співзвучно його станом було передано в останньому перекладі із Тютчева:

*Хоч і яка болюча та остання
Знемога передсмертного страждання,
Та найстражденніше душі моїй
Те, що мертвить найкраці згадки в ній.*

До всього ж, Виргана не залишало відчуття наближення власної кончини, яку йому ще в дитинстві напророкувала циганка: мовляв, помре у 66-річному віці. За спогадами дочки Наталі, він часто звертав увагу на те, скільки літ прожив і як помер той чи інший письменник. Однак, на жаль, пророкування збулося: вірусний грип, на який захворіла родина Виргана, дав виснаженому хворому ускладнення на легені. 12 січня 1975 року в «обкомівській» лікарні м. Харкова у присутності Наталі Івана Оникійовича Виргана не стало – «Скресла музика... і вмить мене перенесло...». Ці слова, проказані його голосом у сні дочки, ніби були відповіддю на своє атеїстичне, сказане якимось невдовзі перед смертю: «Там вже нічого не буде. Все тільки тут!».

Однак, нам не дано знати про існування чи не- в тому за межі, ми поцейбіч можемо тільки відчувати за межі Вирганового слова, перелитого в добірну поетичну цвіль та шукати одвічної творчої відповіді – як і на яких душевних регістрах вона йому «виспівувалась»?

Примітно, що Іван Вирган – один із небагатьох митців, у поетичному доробку котрого доволі часто натрапляємо на подільчливе озвучення читачеві секретів своєї літературної праці: і природи з'яви творчого задуму, і специфіки його реалізації, і джерел надхнення...

Література

- 1. Барабаш Ю.** Пісні багаті, як земля // Вст. стаття до збірки І. Виргана «В розповні літа», 1959. - С. 3-12.
- 2. Барабаш Ю.** Риси поетичної індивідуальності. Думки про поезію Івана Виргана // Прапор. – 1957. – № 5. – С. 84-94.
- 3. Боровий В.** Поет і віщі зозулі // Слобідський край. - Харків, 1998. -С: 4.
- 4. Вирган Іван.** Вибране // Упорядкування Н.І. Вергун, В.М. Коваленко; Передмова В. П'янова, післямова В. Коваленко.–Черкаси: Вид. Ю.Чабаненко, 2008. – 296 с.
- 5. Жаданов Л., Милявский Б.**// Красное знамя. – 1947. – 14 октябрю.
- 6. Кочевський В.** „Солов'я не стало - весь він перелився у цвіль“: (І. Вирган) // Літературна Україна. – 1998. – 9 липня (№28). – С. 8.
- 7. Крижаніський С.** Народжений для поезії // Вст. стаття до збірки І. Виргана «Поезії». – К.:Рад. письменник, 1981. – С. 3-20.
- 8. Мисик В.** Слово про рідну землю // Вст. стаття до збірки І. Виргана «Питиме зілля», 1976. - С. 3-5.
- 9. Парандовський Я.** Алхімія слова // Пер. з польської Ю. Попсуєнка. -К.: Дніпро, 1991. – 376 с.
- 10. П'янов В.** Дзвонкові джерела музи Івана Виргана // Березіль. – 1981. – № 9-10. –С. 171-175.
- 11. Рильський М.** Лист до Івана Виргана. (З приводу книги „В розповні літа“). (Замість рецензії) // Прапор. – 1959. – № 10. – С.102-105.
- 12.** Слово про Івана Виргана. Статті, спогади // Упорядкування Н.І. Вергун, В.М. Коваленко.- Черкаси: Вид. Ю.Чабаненко, 2008. -172 с.
- 13. Христенко І.** Історія одного вірша // Березіль. 1991.– № 4.– С. 162-166.

Валентина КОВАЛЕНКО
„ЖАВОРОНОК В НЕБЕСАХ ГДЕ-ТО СОНЦЕ ПРИВЕТСТВОВАЛ,
И ТАК ПЕВЦОМ СТАТЬ МНЕ ХОТЕЛОСЬ...”

Автор статті розглядає проблему психології творчості відомого українського письменника Івана Виргана, особливо звертає увагу на такі психічні процеси: уявлення, фантазія, натхненність, особливості збирання матеріалу письменником для реалізації його творчих задумів.

Ключевые слова: психологія творчості, уявлення, фантазія, натхненність, творча лабораторія.

Valentyna KOVALENKO
“... A LARK GREETED THE SUN IN BLUE SKY;
AND I WANT VERY MUCH TO BECOME AS A SINGER!”
(THE PSYCHO-BIOGRAPHIC BASIS OF LITERARY CREATIVE WORKS
BY IVAN VYRGAN)

The author is made a first investigation's attempt in psychology of creative works by Ukrainian famous writer – Ivan Vyrgan.

Key words: psychology of creative works, imagination, fantasy, inspiration, creative laboratory.

Марина Корецька

ТВОРЧИСТЬ АНАТОЛІЯ ДІМАРОВА
У ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ 80-х р.р. – поч. ХХІ ст.
(Жанрова специфіка творів)

У статті пропонується огляд літературно-критичної думки 80-х р.р. – поч. ХХІ ст. стосовно прозової спадщини Анатолія Дімарова. Автор дослідження акцентує увагу на міркуваннях літературознавців щодо жанрових особливостей творів письменника, прослідковує еволюцію їх суджень.

Ключові слова: жанр, жанровий вид.

Огляд літературно-критичної думки 80-х р.р ХХст. - поч. ХХІ ст. щодо творчості Анатолія Дімарова дає змогу скласти загальне враження про її публікаційну активність, простежити еволюцію суджень літературознавців, визначити їх проблемно-тематичні аспекти.

80-ті р.р. стали тим етапом у творчій біографії письменника, коли можна говорити про його творчу розквітність. Тут мається на увазі розквітність у жанровій і стильовій манері письма, в ідейно-тематичному плані, на відміну від попередніх років, коли прозаїк перебував у творчому пошуку (жанровому, стильовому, тематичному), коли використовував «надто ідеологізовані збризки хіба там, де чаїлась небезпека наклепачення в буржуазному націоналізмі» [63, 111], але який і є тим підґрунтям, без котрого не мислиться творча майстерність Анатолія Дімарова. Означений період, порівняно з 40-70-ми роками, коли письменник був ігнорований академічним літературознавством, яке «вщерть було виповнене студіями, в яких під єдиним партійно-ідеологічним кутом зору переглядався весь літературний процес України...» [34, 297], став своєрідною «відлигою» у поцінуванні